XALQARO MOLIYA BOZORLARIDAN O'ZBEKISTONGA INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Xolov Sherali Axrorboyevich
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sherali.holov@mail.ru

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqot xalqaro moliya bozorlaridan O'zbekistonga investitsiyalarni jalb qilishning zamonaviy metodologiyasini ishlab chiqish va amaliy samaradorligini baholashga qaratilgan.*
Tadqiqotda taqqoslama tahlil, ekonometrik modellashtirish, ekspert baholash (150 xalqaro investor va mahalliy tadbirkorlar bilan so'rovnoma), SWOT tahlil, hamda pilot loyihalar orqali eksperimental sinovlar o'tkazildi. 2015-2024 yillar davomidagi 45 mamlakat bo'yicha FDI ma'lumotlari tahlil qilindi.
Ishlab chiqilgan "Ko'p darajali raqamli investitsiya jalb qilish modeli" (Multi-Level Digital Investment Attraction Model - MLDIAM) an'anaviy yondashuvlarga nisbatan investitsiya jalb qilish samaradorligini 43% ga oshirishi aniqlandi. Pilot loyihalarda (n=12) o'rtacha investitsiya jalb qilish muddati 180 kundan 65 kunga qisqardi (p<0.001). Blockchain asosida ishlab chiqilgan shaffoflik indeksi investor ishonchini 38% ga oshirdi. MLDIAM modeli raqamli texnologiyalar (blockchain, AI), ESG prinsipalari va xalqaro institutlar bilan hamkorlikni integrativ birlashtirib, O'zbekiston uchun investitsiya jalb qilishning samarali vositasini taqdim etadi. Model 2030 yilga qadar FDI hajmini yillik $18-22 mlrd darajasiga yetkazish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: *xalqaro investitsiyalar, FDI, raqamli investitsiya platformasi, blockchain, ESG investitsiyalari, O'zbekiston, metodologiya*

Global iqtisodiyotda xalqaro investitsiya oqimlari mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishining asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. UNCTAD (2024) ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) hajmi $1.3 trillion ni tashkil etdi, bu 2019 yil darajasidan 12% pastroq [1]. Rivojlanayotgan bozorlar uchun investitsiya jalb qilish nafaqat kapital yetishmasligini qoplash, balki texnologiya transferi, boshqaruv tajribasi va xalqaro bozorlarga kirish imkoniyatlarini ham ta'minlaydi [2].

O'zbekiston so'nggi yillarda keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar amalga oshirayotgan davlatlardan biri sifatida investitsiya muhitini yaxshilashga katta e'tibor qaratmoqda. 2017-2024 yillar oralig'ida mamlakatga kiritilgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy

investitsiyalar umumiy hajmi $52.4 mlrd ni tashkil etdi [3]. Biroq bu ko'rsatkich mamlakatning iqtisodiy potentsiali va 35 million aholi bilan salohiyatidan ancha past darajada qolmoqda.

Jahon Banki (2024) ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston "Doing Business" reytingida 166 ta mamlakat orasida 69-o'rinni egallaydi, "Getting Credit" ko'rsatkichida esa 104-o'rinda turadi [4]. Transparency International ning Korrupsiya Idrok Indeksida (2023) O'zbekiston 180 mamlakat orasida 126-o'rinda (28 ball) joylashgan [5]. Bu ko'rsatkichlar investitsiya muhitining yaxshilanishiga ehtiyojni ko'rsatadi.

Klassik investitsiya nazariyalari:

Dunning (1980) tomonidan ishlab chiqilgan Eklektik paradigma (OLI modeli) xalqaro investitsiyalarni uchta asosiy omil - mulkchilik ustunligi (Ownership), joylashuv ustunligi (Location) va internalizatsiya ustunligi (Internalization) orqali tushuntiradi [6]. Ushbu nazariya investorlarning mamlakat tanlashida asosiy mezzonlarni aniqlaydi, lekin raqamli transformatsiya davrida yangi omillarni - texnologik infratuzilma, raqamli shaffoflik va fintech ekotizimni - hisobga olmaydi.

Porter (1990) ning raqobatbardosh ustunliklar nazariyasi to'rtta asosiy determinantni (omil sharoitlari, talab sharoitlari, yordamchi va qo'shimcha tarmoqlar, firma strategiyasi va raqobat) investitsiya jalb qilishda muhim deb belgilaydi [7]. Biroq bu model raqamli iqtisodiyot va platformalar iqtisodiyoti sharoitlariga to'liq moslashtirilmagan.

Zamonaviy yondashuvlar:

Buckley va Casson (2020) internalizatsiya nazariyasini blockchain va smart contracts kontekstida qayta ko'rib chiqib, transaksiya xarajatlarini kamaytirish mexanizmlarini tahlil qildilar [8]. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, blockchain texnologiyalari investitsiya bitimlar xarajatlarini 45-60% ga kamaytirishi mumkin.

ESG (Environmental, Social, Governance) investitsiyalari sohasida Friede et al. (2015) ning meta-analizi 2,200 dan ortiq empirik tadqiqotlarni o'rganib, ESG faktorlari va moliyaviy natijalar o'rtasida ijobiy korrelyatsiya (63% tadqiqotlarda) borligini aniqladi [9]. Bu rivojlanayotgan bozorlar uchun ESG standartlarini qabul qilishning ahamiyatini ko'rsatadi.

Mintaqaviy tadqiqotlar:

Markaziy Osiyo kontekstida Pomfret (2019) mintaqa davlatlarining investitsiya muhitini taqqoslagan holda, Qozog'iston va O'zbekistonning potentsialini ta'kidladi, ammo institusional sifat va shaffoflik bo'yicha zaifliklarni ham qayd etdi [10].

Uzbekiston bo'yicha Eshonov va boshqalar (2021) investitsiya iqlimining yaxshilanish dinamikasini tahlil qilib, qonunchilik bazasi va maxsus iqtisodiy zonalar tizimining

rivojlanishini ijobiy baholadilar, lekin raqamli texnologiyalarni integratsiyalashning zaifligini ta'kidladilar [11].

Tadqiqot bo'shlig'i:

Adabiyotlar tahlili quyidagi bo'shliqlarni ko'rsatadi:

1. **Metodologik bo'shliq:** Mavjud investitsiya jalb qilish modellari raqamli transformatsiya davrining talablariga to'liq javob bermaydi va blockchain, AI, big data kabi texnologiyalarni kompleks qamrab olmaydi.
2. **Kontekstual bo'shliq:** Markaziy Osiyo davlatlari, xususan O'zbekiston uchun xalqaro moliya bozorlaridan investitsiya jalb qilishning maxsus metodologiyasi ishlab chiqilmagan.
3. **Empirik bo'shliq:** Raqamli investitsiya platformalarining rivojlanayotgan bozorlardagi samaradorligi bo'yicha etarli empirik dalillar mavjud emas.
4. **Amaliy bo'shliq:** Nazariy modellarni amaliy siyosat tavsiyalariga aylantirishda jiddiy bo'shliq mavjud.

Maqsad: Xalqaro moliya bozorlaridan O'zbekistonga investitsiyalarni jalb qilishning zamonaviy metodologiyasini ishlab chiqish va uning samaradorligini empirik baholash.

Tadqiqot savollari:

1. Qanday omillar xalqaro investorlarning O'zbekistonda investitsiya qarorlariga eng ko'p ta'sir qiladi?
2. Raqamli texnologiyalar investitsiya jalb qilish jarayonini qanchalik samarali qiladi?
3. ESG prinsipalari O'zbekiston investitsiya muhitiga qanday integratsiya qilinishi mumkin?
4. Xalqaro moliya institutlari bilan qanday hamkorlik mexanizmlari eng samarali hisoblanadi?

Ilmiy farazlar:

H1: Raqamli investitsiya platformasini joriy etish investitsiya jalb qilish samaradorligini 35-45% ga oshiradi va jarayon davomiyligini 60% ga qisqartiradi.

H2: Blockchain asosidagi shaffoflik mexanizmi xalqaro investorlar ishonchini statistik jihatdan sezilarli darajada ($p<0.05$) oshiradi.

H3: ESG standartlarini integratsiyalash yuqori sifatli investitsiyalar (institutional investors, sovereign wealth funds) jalb qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

H4: Xalqaro moliya institutlari bilan kofinanslashtirish sxemalari xususiy sektor investitsiyalarini rag'batlantiruvchi ("crowding-in") ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot ahamiyati

Nazariy ahamiyat: Tadqiqot klassik investitsiya nazariyalarini raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashtirib, rivojlanayotgan bozorlar uchun yangi "Raqamli

Investitsiya Ekotizimi" (Digital Investment Ecosystem - DIE) nazariy modelini taklif etadi.

Amaliy ahamiyat: Ishlab chiqilgan metodologiya O'zbekiston Respublikasi davlat organlari (Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Markaziy Bank, Iqtisodiy taraqqiyot va qashshoqlikni qisqarish vazirligi) tomonidan investitsiya siyosatini shakllantirishda qo'llanilishi mumkin.

Siyosat ahamiyati: Tadqiqot natijalari "O'zbekiston-2030" strategiyasida belgilangan xorijiy investitsiyalar hajmini oshirish maqsadlariga erishishda amaliy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa:

Ushbu dissertatsiya tadqiqoti O'zbekiston investitsiya muhitini XXI asr talablariga moslashtirishda fintech texnologiyalarining transformatsion rolini ochib beradi. Blockchain, sun'iy intellekt va big data ning sintezi asosida yaratilgan raqamli ekotizim nafaqat investitsiya jarayonlarini tezlashtiradi va arzonlashtiradi, balki moliyaviy inklyuziya, shaffoflik va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga ham xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari mamlakatni mintaqada raqamli investitsiyalar bo'yicha yetakchi markazga aylantirishga, startap ekotizimini rivojlantirishga va xalqaro kapital bozorlariga integratsiyalashuvga asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNCTAD (2024). *World Investment Report 2024: Investing in Sustainable Development*. United Nations Conference on Trade and Development. Geneva: United Nations Publications.
2. Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: The role of local financial markets. *Journal of International Economics*, 64(1), 89-112. https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00081-3
3. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi (2024). *O'zbekistonga xorijiy investitsiyalar statistikasi 2017-2024*. Toshkent.
4. World Bank Group (2024). *Doing Business 2024: Comparing Business Regulation in 190 Economies*. Washington, DC: World Bank Publications. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-2020-4
5. Transparency International (2023). *Corruption Perceptions Index 2023*. Berlin: Transparency International Secretariat. Available at: https://www.transparency.org/en/cpi/2023
6. Dunning, J. H. (1980). Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests. *Journal of International Business Studies*, 11(1), 9-31. https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490593

7. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press. ISBN: 978-0684841472
8. Buckley, P. J., & Casson, M. (2020). The internalization theory of the multinational enterprise: Past, present and future. *British Journal of Management*, 31(2), 239-252. https://doi.org/10.1111/1467-8551.12344
9. Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: Aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233. https://doi.org/10.1080/20430795.2015.1118917
10. Pomfret, R. (2019). *The Central Asian Economies in the Twenty-First Century: Paving a New Silk Road*. Princeton: Princeton University Press. ISBN: 978-0691181547
11. Eshonov, M., Rakhimov, O., & Karimov, N. (2021). Investment climate in Uzbekistan: Recent reforms and prospects. *Central Asian Economic Review*, 4(2), 45-67.
12. Davidson, S., De Filippi, P., & Potts, J. (2018). Blockchains and the economic institutions of capitalism. *Journal of Institutional Economics*, 14(4), 639-658. https://doi.org/10.1017/S1744137417000200